

דין מוכח מתוכו

הרב יעקב כהן - ראש הישיבה

- א. מבוא
- ב. מחלוקת הראשונים בהסבר חשש חכמים
- ג. הסבר מחלוקת רש"י ותוספות

א. מבוא

המשנה הראשונה במסכת גיטין קובעת כי שליח המביא גט מחוץ לארץ צריך לומר "בפני נכתב ובפני נחתם". בגמרא (ג.) מסקנת הסוגיא היא שרוב האנשים בקיאים בכך שצריך שהגט יהיה כתוב וחתום לשמה, ובכל זאת חז"ל הצריכו את השליח לומר בפני נכתב ובפני נחתם, על-מנת להעיד שאכן הוא נעשה לשמה. יש לעיין מדוע חז"ל ראו צורך להחמיר בעניין זה, למרות שיש רוב של בקיאים.

ב. מחלוקת הראשונים בהסבר חשש חכמים

1) שיטת רש"י

רש"י (ד"ה ורבנן) מפרש שהחשש של חכמים הוא שמא הבעל ימצא גט שכתב אדם אחר ולבסוף לא השתמש בו, ושמו כשמו של אותו אדם ושם אשתו כשם אשתו של הלה, ויגרש בו. גט כזה פסול משום שלא נכתב לשמה של האשה המתגרשת בו¹. על-מנת למנוע מצב כזה, הצריכו חכמים את השליח לומר "בפני נכתב ובפני נחתם", וכך נוכל לוודא שהמשלח, המגרש, הוא גם מי שכתב את הגט.

2) שיטת התוספות

מקשים התוספות (ד"ה ורבנן)²: באיזה מצב עוסק רש"י? אם מדובר במצב שלא הוחזקו שני יוסף בן שמעון בעיר, כלומר שלא ידוע שיש שנים עם שם זהה

¹ "נכתב לה" - לשמה (דברים כד, א).
² גם הרשב"א הביא להקשות כך.

בעיר, אין מה לחשוש, על-פי מסקנת הגמרא בדף כ"ז. לעומת זאת, אם מדובר במצב שהוחזקו שני יוסף בן שמעון בעיר, הרי שאז לא תועיל כלל עדות השליח. זאת, מפני שגט זה פסול בפסול עצמי, כיון שאינו "מוכח מתוכו", כלומר שאין זה ברור מתוך הגט עצמו למי הוא מיועד. עולה מדברי תוס' שכל גט שאי אפשר לדעת מתוכו בצורה מבוררת מי גירש את מי- אינו גט.

דין זה למדו התוספות מהגמרא בדף כד: , שם מדובר על אדם שיש לו שתי נשים ששמן רחל, וכתב גט לשם רחל הגדולה. הגמרא מדייקת כי גט זה כשר לגרש אשה זו. זאת, למרות שלאיש זה יש עוד אשה ששמה רחל, ולא ניתן לברר מתוך הכתוב בגט עצמו לאיזה מהן התכוון. הגמרא מסיקה שמציאות זו אפשרית רק לפי שיטת רבי אלעזר, הסובר שעדי מסירה כרתי. מכיוון שעדי המסירה נוכחים ב"טקס" מסירת הגט, הם גם יכולים להעיד למי משתי ה"רחל" נמסר הגט, ולכן אצל העדים אין שום חיסרון במידע חיוני. לעומת זאת, לפי שיטת ר' מאיר שסובר עדי חתימה כרתי, תפקיד העדים מסתיים בכך שהם מעידים בגט על רצונו של הבעל לגרש את רחל. מכיוון שמתוך דברי העדים בגט עצמו לא נוכל לדעת על איזו "רחל" מדובר, יהיה הגט פסול. כך יהיה גם בסוגיא אצלנו, לפי רבי מאיר- גט אשר לא ברור מתוכו איזה יוסף בן שמעון כתב אותו- פסול. על פי זה, כיצד רש"י הסביר שתועיל עדות שליח?

3) הסבר הרשב"א בשיטת רש"י

הרשב"א מסביר שרש"י חולק מכל וכל על דעת התוספות, וסובר שלא קיים סוג פסול עצמי של "אינו מוכח מתוכו", אלא יש רק בעיה מקומית של חוסר ידיעה. הרשב"א מוכיח זאת משיטת רש"י בסוגיית שטר העשוי להזדיין (כב. -:). במשנה נאמר כי חכמים מכשירים שטר היכול להזדיין, ובגמרא מבואר ששיטת חכמים אלו היא דווקא על-פי דעת רבי אלעזר שעדי מסירה כרתי. רש"י מסביר (כב. -: ד"ה ר' אלעזר) כי לפי שיטת רבי מאיר תפקיד העדים מסתיים בבית הדין בשעת כתיבת השטר, ולכן אין להם שום אפשרות לדעת מה היה כהני בשטר בשעת המסירה ואם האשה זייפה את הגט או לא³. לעומת זאת, לפי שיטת ר' אלעזר שעדי הקיום הם עדי המסירה, העדים יודעים מה כתוב בגט גם בשעת הגירושין, ואם האשה תשנה אי אלו פרטים לטובתה, הדבר יודע. כך גם הבינו

³ כגון אם האשה מחקה איזה תנאי המעכב את חלות הגט, ואין לנו אפשרות לגלות את המחיקה בעצמנו, מכיוון שזה "נייר שיכול להזדיין"

התוס' (כב. ד"ה מאן) את דעת רש"י, והסבירו שלפי רש"י הגט יכול להיות כשר אפילו לפי ר' מאיר, אם יבואו עדי החתימה עצמם לומר לנו מה היה כתוב בגט⁴. פסילת הגט לדעת ר' מאיר נובעת רק מפני שיש לנו ספק בפועל מה באמת היה כתוב.

באופן דומה, גם בסוגיא של מי שהיו לו שתי נשים ששמן רחל (כ"ד, ; שצוינה לעיל), מסביר רש"י שלפי ר' מאיר הפסול הוא בכך שיש לחשוש שהגט שהיה מכוון לרחל זו הגיע לשניה, וממילא עולה כי אם יש אפשרות להתגבר על חשש צדדי זה, הגט יהיה כשר גם לדעת רבי מאיר⁵.

אם כן, גם אצלנו נוכל להסביר כך את שיטת רש"י. מכיוון שכל הבעיה היא הספק האם יוסף בן שמעון שכתב את הגט הוא גם זה שנתן, יכול גם "מקור מידע חיצוני", השליח, לפטור ספק זה. לכן, אין הכי נמי, לרש"י אין בעיה מהותית בגט.

ג. הסבר מחלוקת רש"י ותוספות

נראה ששיטת רש"י היא היותר פשוטה. אם יש ספק במה שכתוב בשטר, כל דרך שנמצא למלא חסר זה תועיל. לעומת זאת, צריך להבין את יסוד שיטת התוספות, שהחסרון של מוכח מתוכו הוא פסול עצמי.

1) שני אופני הסבר אפשריים לדעת התוספות

אפשר להבין את הפסול העצמי של חסרון מוכח מתוכו בשני אופנים:

א. עדי קיום מקיימים את הדבר (שבערוה) בין השאר בכך שיש להם יכולת להעיד אחר כך על השינוי הכל כך חשוב שחל בצדדים ע"י הגט. ולכן אם השטר חסר, באופן שהעדים שבו לא מעידים על כל הסיפור (אם רחל זו אכן מגורשת) הם אינם יכולים להיות עדים על מעשה הגירושין.

⁴או כל צורה אחרת של השלמת מידע חיוני לגבי תוכן הגט כגון עוד זוג של עדי מסירה.
⁵בשתי הסוגיות, אכן חולקים התוס' על דברי רש"י. בסוגיא של שטר העשוי להזדיין כותבים התוספות על שיטת רש"י: "ואי אפשר לומר כן דלר' מאיר בעינן שיהא מוכח מתוכו כדמשמע בריש כל הגט ובדבר שיכול להזדיין אין מוכח מתוכו כלום". בסוגיא של שתי הנשים, סוברים התוס' שגם אם נתגבר על חוסר ידיעה זה, מכל מקום הגט יישאר פסול כיוון שאינו מוכח מתוכו, ומוכיחים זאת מכך שהגמרא הבינה את היתר גט זה דווקא לר' אלעזר ובעדי מסירה ולא אפילו לר' מאיר ובעדי מסירה (שיפטרו את חוסר הידיעה). משמע שלר' מאיר הבעיה היא מהותית. מכל מקום לרש"י וודאי אפשר לתרץ את הגמרא לשיטתו. ר' בחידושי רבינו קרשקש, על אתר, שני תירוצים בסוף דבריו, ואכמ"ל.

לסיכום: אף על פי שהגט הוא טוב כיוון שאפשר להשלימו ע"י ידיעות מבחוץ, מ"מ כיון שהעדים החתומים מצד עצמם אינם מעידים, אין להם דין של עדים לעניין זה, ואין כאן עדי קיום.

ב. ר' אלעזר ור' מאיר מסכימים שעיקר תפקידם של העדים הוא לאשר את השטר שאכן אפשר לגרש בו⁶. לפי שיטת ר' מאיר העדים מאשרים רק את מה שכתוב בשטר עצמו. אם הגט חסר, מפני שהוא משתמע לשני פנים, אין העדים יכולים לאשרו בתור "מסמך ראיתי" באופן מוחלט כך שאפשר לגרש בו. החיסרון הוא בגט עצמו. לעומת זאת, לפי שיטת ר' אלעזר האישור של הגט נעשה ע"י נוכחות בטקס המסירה. העדים יכולים, בעדותם האחת, לצרף לגוף השטר גם את העובדה שהגט שניתן לרחל הגדולה, ולכן הם גם מעידים שהוא נכתב לשמה אף על פי שזה לא כתוב במפורש בגט. אם כן לפי ר' אלעזר, על-ידי עדי מסירה יהווה הגט "מסמך ראיתי" מספק.

סברא זו המבוארת בר"מ הינה סברא מאוד יסודית בעניין קניין/פעולה בכל השטרות: יסוד קניין שטר הוא במסירת הראיות על המצב החדש לידי המזוכה. כך, למשל, מסירת שטר שכתוב בו שהבית שייך לקונה, היא הדרך הטובה ביותר לחולל העברה זו בפועל. לכן רש"י כותב בדף ט. ד"ה "עד שיאמר" ששטר קניין בית שפרטי הבית לא מצויינים בו כראוי אינו עושה קניין כלל. גם אצלנו, רק אם זוג העדים/שטר מהווה ראייה להיות האשה מגורשת אז מתגרשת בנתינתו, אבל אם לאו, הגט פסול.

2) נפקא מינה בין שני ההסברים לשיטת התוספות

הנפקא מינה בין שני ההסברים:

בדף ג. התוספות (הני"ל ב. ד"ה ורבנן) ממשיכים וכותבים שגם לפי ר' אלעזר הגט יהיה פסול כיון שהעדים אינם יודעים מה כתוב בו. מקשה על כך הגאון ר' עקיבא איגר (דרוש וחידוש, שם) מהו המקור לדברים אלו של התוספות, שעדי מסירה צריכים לדעת את הכל. הרי, להיפך, המשנה (סג:) מביאה שבשליח קבלה צריך עדות על המינוי ועדות על הקבלה, ומשמע מכך שעדי הקבלה אינם חייבים לדעת את כל המידע הנצרך, ואחריותם היא רק על מעשה המסירה.

⁶ אשווי שטרא בלשון האחרונים, עיי' חידושי ר' שמעון שקאפ עמ"ס גיטין.

נעין כעת בדברים אלו על-פי שני ההסברים לעיל.

דברי הגרע"א תואמים את ההסבר הראשון, ולפיו החסרון של אי ידיעה הוא בשל היעדר יכולת העדים להעיד בעצמם את כל הפרטים הנצרכים על-מנת להוכיח שהאשה התגרשה. מהנחה זו נובעת הקושיא מהמשנה בדף ס"ג, שהרי שם עדי המסירה אינם יודעים שהמקבל הוא שליח שלה ואע"פ כן הגט כשר. צריך לומר שרעק"א הבין שהפסול של מוכח מתוכו הוא בך לפי שיטת ר' מאיר, שתפקידם של העדים מתמצה בשטר ובכתוב בו, אבל לפי שיטת ר' אלעזר תפקידם הוא אחר לגמרי - להעיד על המעשה.

אמנם, על-פי ההסבר השני, הפסול של מוכח מתוכו הוא מצד אי אפשרות של העדים לאשר את השטר בתור ראיה מושלמת, ולכן תהיה לנו אפשרות להבין שגם לפי ר' אלעזר השטר יהיה פסול כאשר עדי המסירה אינם יכולים להוסיף מצד ידיעתם שום דבר לגבי מה שכתוב בשטר.

וביתר הסבר:

- בכל הסוגיות שהבאנו, מלבד סוגייתנו, אין חסרון בשטר עצמו:
- א. במשנה בדף ס"ג: הנושא של אי הידיעה אינו השטר, אלא שליח הקבלה, והשטר מצד עצמו עונה לכל הדרישות.
 - ב. בסוגיא של שתי הנשים ששמן רחל, (כ"ד:), מכיוון שהעדים יודעים למי נמסר, מבחינתם השטר אינו חסר דבר והם יכולים לאשרו.
 - ג. בסוגיא של שטר העשוי להזדייף (כב.), הבעיה אינה נעוצה בשטר עצמו אלא בשנויים שיכולים היו להתבצע בו.
- לעומת כל המקרים הללו, הרי שבסוגייתנו הדבר שונה. השטר מגיע לפנינו כאשר יש ספק בגופו אם יוסף בן שמעון, המשלח, הוא גם הכותב. העדים מתוך ראייתם אינם יכולים לברר ספק זה, מפני שהשטר יהיה פסול כיון שהנתינה אינה מוכיחה על מי כתב. לפיכך, השטר חסר ואינו מהווה ראיה טובה וממילא אינו מגרש כנ"ל.